

Müasirliyimiz hamımızın yaxşı tanıdığı Məcnun Kərim Təbriz oğludur. Məlumat üçün bildiririk ki, o, 1945-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Zəngəzur mahalının Şəki kəndində müəllim ailəsində anadan olmuşdur. 1967-79-cu illərdə Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında "Xalq çalğı alətləri" şöbəsində təhsil almışdır. Elə həmin illərdən unudulmuş qədim musiqi alətlərinin bərpası və təkmilləşdirilməsi ilə məşğuldur. Onun səyi nəticəsində 10 musiqi aləti bərpa edilərək yenidən musiqi mədəniyyətimizə qaytarılmışdır.

bu qədr məhrumiyyə-
tə, əzab-əziyyətə qat-
laşmaq ağlasığmazdır.
Adi bir maraqaan başla-
yan bu iş tezliklə həya-
tının mənasına çevrildi.

Bəzən bir sualla da
qarşılaşdırdım: "Unudul-
muş alətləri bərpa et-
məyin nə mənası var?
Bu kimə lazımdır?" Bu
sualı, adətən, o adamlar

TARİXİMİZİ YAŞADAN

Hazırda Bakı Musiqi Akademiyasının "Qədim Azərbaycan musiqi alətlərinin bərpası və təkmilləşməsi" elmi laboratoriyasının müdiri, Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin "Qədim musiqi alətləri" ansamblının bədi rəhbəri vəzifələrində çalışır.

Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti, sənətşünaslıq namizədidir.

Məcnun müəllimlə söhbətimiz unudulmuş musiqi alətləri və onların bərpası barədə oldu.

-Məndən tez-tez soruşurlar: "Unudulmuş musiqi alətlərini yenidən yaratmaqda məqsədin nədir?" Heç vaxt bu suala dürüst cavab verə bilməmişəm. Mənə elə gəlir ki, sual düzgün verilmir və ya düzgün ünvanlanmır. Özü üçün rəsm çəkən, şer yazan adamdan gördüyü işin məqsədini necə soruşmaq olar. Desəm ki, bu işə başlayanda pul qazanmaq istəmişəm - gülməli çıxar. Azərbaycan musiqi mədəniyyətini zənginləşdirmək istədiyimi iddia etsəm, səmimiyyətdən uzaq olaram. Mən, sadəcə olaraq, bu alətləri olduğu kimi görmək, onları səsləndirmək istəmişəm. Bir sözlə, işə başlayanda məqsəd yox, maraq var idi. Güman edirəm ki, əgər qarşıma hər hansı bir məqsəd qoysaydım, bu işin öhdəsindən gələ bilməzdim.

Hər bir musiqi alətinin yaradılması bir zirvənin fəthinə bənzəyir. Mənə elə gəlir ki, alpinist yalnız zirvəni fəth etdiyi an xoşbəxt olur. Mən də alətin son simini bağlayıb, onda ilk notları səsləndirəndə, sanki qanad açıb uçmaq istəyirəm. Sonra içərimdə bir boşluq yaranır. Yalnız növbəti alətin yaradılmasına başlayanda bu boşluğu doldururam.

Demək olmaz ki, qədim alətlərin bərpası mənim üçün, sadəcə olaraq hobbidir. Hobbii naminə

verirdilər ki, istənilən yeniliyi "nə/olsun?" deyə qarşılayırdılar. Uzun illərdən sonra əməyimin bəhrəsi dünya alimləri tərəfindən heyranlıqla qarşılananda bir daha əmin oldum ki, bu işin əhəmiyyəti çox böyükdür. Deməli, mənim həyatım da mənasız olmayıb.

Bu gün musiqi alətlərinin bərpasına həsr etdiyim otuz illik həyatıma nəzər salarkən, mənə, bir sual daha çox yerinə düşürdü: "Mənə bu işdə güc və həvəs verən, məni yorulmağa qoymayan nə idi, kimlər idi?" Bax bu "nələr" və "kimlər" haqqında bir neçə söz demək istərdim.

Əgər otuz il əvvəl desəydilər ki, mən musiqi alətləri yaradacağam (özü də bu gün analogu olmayan musiqi alətləri), buna inanmazdım. O zaman konservatoriyayı yeni bitirmişdim, musiqi məktəbində müəllim işləyirdim. Musiqi alətlərinin yaradılması haqqında yalnız müəyyən qədər nəzəri təsəvvürüm var idi.

Unudulmuş musiqi alətlərinin yenidən yaradılması ideyasının necə və haradan doğduğunu deqiq deyə bilmərəm, ancaq uzun müddət bu fikri beynimdə gözdürür, işə başlamağa isə cəsarət etmirdim. Musiqişünas alim Səadət Abdullayevanın qədim musiqi alətləri üzrə araşdırmaları bu alətlərin bərpası işində mənim üçün təkən nöqtəsi oldu.

1972-1973-cü illərdə müxtəlif mənbələrdən qədim musiqi alətləri haqqında məlumat toplamağa başladım. Orta əsrlərdə yaşayıb-

Onları unutmaq olmaz!

qədim əlyazmalardakı miniatürlər mənim üçün əsas informasiya mənbəyi idi. Bəzən bir alət üzrə kiçik məlumatları bir çox mənbədən toplayır, beləliklə, onun haqqında az-çox dolğun məlumat alırdım. Sonra həmin məlumatları bütün təfərrüatı ilə dəftərxəmə qeyd edir və alətin müxtəlif rakurslarda vizual təsvirini yaratmağa çalışırdım.

Bu axtarışlar məni Emlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutuna gətirib çıxardı. İnstitutun direktoru mərhum Cahangir Qəhrəmanov

özümə "emalatxana" düzəltdim. Beləliklə, mənim ilk musiqi alətim rud, ilk iş materialım tut ağacı, ilk alətlərim çəkkic, isknə və mətbəx bıçağı oldu. Lakin zaman keçdikcə qazandıgım təcrübə nəticəsində istehsal alətlərini təkmilləşdirir və işimi daha məhsuldar edirdim. Bu alətləri, adətən, zavodlarda, demirçixanalarda düzəldirirdim.

1975-ci ildə ilk musiqi alətim - rud hazır oldu. Mən onun təsəvvür etdiyim kimi səsləndiyini eşidəndə sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Bu uğur məni ikinci alət üzərində intensiv işləməyə həvələndirdi. Artıq bir ildən sonra rübab da hazır idi. Bundan sonra bir-birinin ardınca çəng, səntur, tənbur, çəqənə, bərbət musiqi alətləri yenidən həyata vəsiqə aldı.

MUSIQI ALƏTLƏRİ

məqsədini alqışlayaraq, bu işin vacibliyindən danışırdı və məni xeyli həvələndirdi. O hətta mənə kömək üçün şərq dillərini bilən elmi işçi də ayırdı və institutun fonduna buraxılış vəsiqəsini imzaladı.

Qədim əlyazmaların araşdırılması üzrə uzun sürən, çətin və üzücü zəhmət nəticəsində günlərin bir günü mənə elə gəldi ki, qədim Azərbaycan musiqi aləti olan rud haqqında tam təsəvvür əldə etmişəm. Birdən içimdən bir arzu baş qaldırdı: nəyin bahasına olursa-olsun, mən bu aləti düzəltməliyəm, onu görməliyəm, eşitməliyəm. Sanki, bununla tarixə qovuşmaq istəyirdim.

Məni gözləyən çətinlikləri yaxşı təsəvvür edirdim: nə işləmək üçün lazım olan istehsal alətim, nə musiqi alətinə düzəltmək üçün materialım, nə emalatxanam, nə də bu işdə təcrübəm var idi. Ümumiyyətlə, nədən başlamağı təsəvvürüm belə gətirmirdim. Yadımdadır, tez-tez musiqi alətləri hazırlanan emalatxanalara gedir, ustaların işlərinə baxır, bu sənətin sirlərini öyrənməyə çalışırdım. Ancaq onlar öz təcrübələri ilə həvəssiz bölüşür, bir söz soruşanda "Belə şeylərin sənini nəyinə lazımdır? Sən yaxşı tar çalırsan. Gəl mən sənə üçün gözəl tar düzəldim," - deyirdilər.

Bir gün məktəbimizin yanında bir tut ağacının kəsildiyini gördüm. Mısrarla ondan rud üçün lazım olan hissəni kəsdim. Evimizin geniş olmayan vannaya otağından iki kvadrat metr "oğurlayıb",

Alətlər üzərində iş heç də asan getmirdi. Onlardan bir çoxu haqqında mənbələrdə verilmiş məlumat tam olmurdu. Miniatürlərdə də alətlərin yalnız ümumi görünüşü veriliyindən, bir çox detalların necə düzəldiyi məlum deyildi. Həmin hissələr uzunmüddətli axtarışlar, eksperimentlər hesabına əldə edilirdi. Bəzən hansısa ilahi qüvvə köməyə gəlirdi. Beləcə, çəngin bərpası üzərində aylarla düşündükdən sonra bir gecə onun simlərinin gövdəyə necə bərkidildiyi mənə yuxuda əyan oldu.

Qədim musiqi alətləri arasında məni daha çox simli musiqi alətləri cəlb edirdi. İstifadə olunan materialların müxtəlifliyi baxımından onların bərpası daha mürəkkəb idi. Alətlərin ayrı-ayrı hissələri üçün müxtəlif ağac və dəri növlərindən istifadə etmək lazım gəlirdi. Ağacın yaşı, onun alət üçün ilin hansı mövsümündə kəsilməsi, kəsilmiş hissənin qurudulması və emalı böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Lazım olan ağacları tapmaq üçün çox zaman ölkənin müxtəlif bölgələrinə səfər etməli olurdum. Bəzən aylarla, illərlə materialın "yetişməsinə" gözləmək lazım gəlir və hər hansı bir ehtiyatsız hərəkət hər şeyin yenidən başlanmasına səbəb olurdu.

Çətinliklə əldə edilən digər material alətlərin simləri üçün lazım olan ipək sap və qoyun bağırsağı idi. Təmiz və davamlı ipək sap tapmaq elə də asan deyildi. Bağırsağın sim üçün emalı isə çox əziyyətli

və vaxtapanar iş idi. Hələ babamın söhbətlərindən bildirdim ki, qoyun duzla çox qidalandıqda onun bağırsağı möhkəm və davamlı olur. Yadımdadır, onun yun çırmaq üçün kamanabənzər bir aləti var idi. Babam bu "kaman"a sim yerinə xüsusi emal olunmuş və eşlmiş bağırsağı bağlayırdı. Uşaqlıqda bu alətin zərbə yuna vurulduğunu görsə və bağırsağı simin qırılmadığına təccüblənirdim.

Bağırsağın və ipək sapın ayrılıqda davamlı olmadığını görüb, yeni üsul tapdım. Bağırsağı təmizlədikdən sonra ipək sapı onun içərisindən keçirir və bu şəkildə qurudurdum. Belə olduqda alətlərin simləri çox davamlı olurdu. Lakin bağırsağın təmizlənməsi həddən artıq vaxt aparır, işimdə böyük çətinliklər yaradırdı. Bu texnologiyamı asanlaşdırmaq üçün heç bir alətim yox idi.

Yadımdadır, bir dəfə qoyun bağırsağı əldə etmək üçün Bakı ət kombinatına üz tutdum. Qapıçıya gəlişimin məqsədini bildirdikdə o, şübhə ilə müəllim görkəminə nəzər salıb, bir başqa adamı çağırırdı. Bu şəxs də bağırsağın musiqi alətlərinə sim düzəltmək üçün lazım olduğunu bildirdim. Deyəsən, o da mənə şübhələndiyindən, bağırsağın, az qala, strateji məhsul olduğunu, kənara bir qram belə çıxarmağa icazə verilmədiyini söylədi. Ələcsiz qalıb kombinatın direktoru ilə görüşmək istədiyimi bildirdim. Məni onun yanına apardılar.

Direktor mənə bir qədar yaşlı idi. Nə istədiyimi soruşdu.

- Bilirsiniz, mən qədim musiqi alətlərinin bərpası ilə məşğulam...

Mən qədimdə Azərbaycanda mövcud olmuş musiqi alətlərindən, onları yenidən yaratmağın vacibliyindən, bu işin nə qədər çətin olduğundan danışmağa başladım. Direktor mənə diqqətlə qulaq asırdı. Ancaq onun dediklərimə münasibətini heç cür başa düşə bilmirdim: ya danışıqlarım onu çox maraqlandırdı, ya da o mənə ağıldan bir qədar kəm olduğumu zənn edirdi. Hər halda, iyirmi-iyirmi beş dəqiqə ərzində o mənim sözümlü kəsmədən səbirli dirlədikdən sonra soruşdu:

- Sizin dedikləriniz çox maraqlıdır. Siz çox böyük işlə məşğul olursunuz. Ancaq mən başa düşmədim, sizə nə köməyim dəyə bilər. Bəlkə...

O, əlini cibinə saldı. Deyəsən, pul çıxarmaq istəyirdi. Mən yalnız indi anladım ki, bayaqdan əsas xahişimdən başqa, hər şeydən danışmışam. Tez

dilləndim:

- Məsələ burasındadır ki, qədim alətlərin simləri, əsasən, qoyun bağırsağından düzəldilir. Mənə qoyun bağırsağı lazımdır. İşçiləriniz dedilər ki, bunu yalnız siz həll edə bilərsiniz.

Kişi səsi şəkildə yerindən qalxıb, var-gəl etməyə başladı.

- Elə belə də dedilər, he, yalnız mən həll edə bilərəm?!

O, kitabəyə kimi işə çağırmağı tapşırırdı. Bir azdan bağırsağı strateji xammal kimi qələmə verən şəxs otağa daxil oldu. Direktor mənə işarə edib zəhmli soruşdu:

- Sən bilirənsən bu kişi kimdir?

İşçi bir qədar əzilib-büzüldü:

- Yox, başlaşlayın, tanınmadım.

- Tanınmasan da, sənin tanıtqların qəssablardır, dükəncilərdir. Bağırsağı nədir ki, bir incəsənət adamına qiymərsən? Axı bu adam millətin mədəniyyəti üçün çalışır. Get, nə qədər istəyirsə, hansı yerindən istəyirsə, ona bağırsağı ver. Bundan sonra da bu kişi nə istəşə, əliboş qayıtarma.

Beləliklə, bu problem də həll olundu. Məlum oldu ki, kombinatda bağırsağı xüsusi texnoloqiya ilə təmizləyirlər. Mənim bir aya gördüyüm iş burada bir neçə dəqiqəyə başa çatdırıldı. O əhvalatdan sonra kombinatın direktorunu görməşəm də, onu həmişə minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram.

İlk alətlər yarandıqdan sonra iş bir qədər asanlaşdı. Bir tərəfdən təcrübəmin artması, digər tərəfdən isə əməyimin ilk bəhərləri göz qabağında olduğundan ciddi qəbul edilməyimi, informasiya və material axtarışlarında mənə kömək edirdi.

1988-ci ildə artıq altı unudulmuş qədim musiqi aləti hazır idi. Mən bu alətləri səsləndirmək üçün işlədiyim musiqi məktəbinin müəllimlərinə dəvət edəndə ağılma belə gətirmirdim ki, bu, yaradığımız alətlərdən ibarət qədim çalğı alətləri ansamblının təşkil olunması ilə nəticələnməz. Elə həmin il Şah İsmayıl Xətəinin 500 illik yubileyi ilə bağlı ilk konsertimiz oldu. Sonra Azərbaycanda müstəqillik hərəkatı, erməni təcavüzkarlarına qarşı müharibə başladı. Milli incəsənət, o cümlədən də bizim ansambl böhranlı illərini yaşadı.

Yalnız 90-cı illərin ortalarında Azərbaycanda sabitlik yarandı və biz yenidən məşqlərə başladık. 1996-cı ildə bizi akademik Yusif Məmmədəliyev

xatirəsinə həsr olunmuş musiqili gecəyə dəvət etdilər. Ansamblımız çıxışı gecədə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin diqqətini cəlb etdi. O, ansambl haqqında məlumat almaq üçün Mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğluna müraciət etdi. Ertesi gün Polad müəllim məni qəbul edərək görülən işlərlə yaxından maraqlandı və bildirdi ki, Prezidentin sərəncamı ilə bizim ansamblı dövlət statusu verilib. Həmin ildən etibarən ansamblımız Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin nəzdində fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu muzeylə mənim əlaqəm 80-ci illərdən başlamışdır. Bərpa etdiyim alətlərin ilk nümunələri də bu muzeydə saxlanılır. Qədim musiqi alətlərinin yalnız muzey eksponatları kimi nümayiş etdirilməsi deyil, həm də ansambl şəkildə səsləndirilməsi muzeyin direktoru Alla Bayramova ilə mənim çoxdankı arzumuz idi.

1991-ci ildə Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru Fərhad Bədəlbəylinin və elmi işlər üzrə prorektor G.Abdullazadənin təşəbbüsü ilə akademiyanın nəzdində qədim musiqi alətlərinin bərpası üzrə elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradıldı və mən oraya rəhbər təyin olundum. Artıq mən professor Səadət Abdullayeva, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Şamil Hacıyev, sənətsünaşq namizədi Fəttah Xalızadə ilə birgə çalışırdım.

Peşəkar musiqiçilərlə birgə yaratdığımız qədim çalğı alətləri ansamblının adına uyğun musiqi repertuarı hazırladım. Bu məqsədlə ortə əsrlər Azərbaycan musiqisinin səsləndirilməsi üzrə işlər başladı. Türkiyənin Topqarı muzeyindən XIV-XV əsrlər Azərbaycan musiqişünası Əbdülqadir Marağinin əlyazmalarının surəti gətirildi. Şamil Hacıyev və başqaları bu əlyazmaların köməyi ilə əbcəd hesabı ilə yazılmış üç melodiyı bərpa etdilər. Hazırda bu melodiyalardan "Heydərnəmə" və "Naxışbəstə" ansamblın repertuarında əsas yer tutur. Ansamblımızın üzvləri rəssam Tahir Tahirovun qədim miniatürlərdən çəkdiyi eşsizlər oxasından tikilmiş orta əsr saray musiqiçilərinin geyimində çıxış edirlər.

Beləliklə, qədim musiqi alətlərinin bərpası və bu alətlərdən ibarət ansamblın yaradılması, ümumilikdə, musiqi mədəniyyəti tarixinin dirçəldilməsinə gətirib çıxarırdı.

Ansamblımız və orada səsləndirilən alətlər öz unikalığı ilə kütləvi informasiya vasitələrinin diqqətini cəlb edirdi. Xanım Bəti Blər baş redaktoru olduğu və Amerikada nəşr edilən "Azerbaijan International" jurnalında bərpa olunmuş musiqi alətləri haqqında geniş

informasiya vermişdir ("Qədim Musiqi Alətlərinin Bərpa Edilməsi". Azərbaycan International, 1997, 5. s. 4.). İngilis dilində çıxan və bir çox ölkələrdə yayımlanan bu jurnal bizi Azərbaycanın hüdudlarından kənarda da tanıtdı. Mən bir sıra xarici musiqişünaslardan məktublar, müxtəlif simpoziumlara dəvətlər almağa başladım. 1997-ci ildə Şotlandiyanın Edinburq şəhərində dünya elmi-musiqi elitasının iştirakı ilə keçirilən "Akustika və musiqi alətlərinin texnologiyası" mövzusunda beynəlxalq simpoziumdakı çıxışım alimlərin böyük marağına və təccübünə səbəb oldu. Mən burada bərpa olunmuş alətlərin slaydlarını göstərdim və ansamblın ifasında bir neçə melodiyı səsləndirdim. Alimlərin reaksiyası mən gözələdiyimdən də maraqlı oldu: "Siz dünyada heç kimin görmədiyi bir işi görmüşsünüzlə! Siz möcüzə yaratmışsınız! Əgər etdiklərinizi eyni şəkildə göstərməşəydiniz, heç kim buna inanmazdı". Bu sözlər və iştirakçıların alqış səsləri gürülmüş işin dünya musiqi ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyindən xəbər verirdi.

Bu gün unikal sayılan və dünya miqyasında Azərbaycan musiqi mədəniyyətini tanıtdıran, onun qədimliyindən xəbər verən alətlərə nəzər saldıqca mən onların bərpasına sərf etdiyim illəri xatırlayıram. Yadıma müxtəlif adamlar düşür: mənə kəsiçil alət düzəldən demirçi, lazımi ağacı seçməkdə kömək edən meşəbəyi, qoyun bağırsağını əsirgəməyən direktor, mənə inanıb yardımçı olan ifaçılar, alimlər, musiqişünaslar, mənə yazan jurnalistlər, bizə hər bir şərait yaradan nazir, muzey direktoru və nəhayət, sənətə yüksək qiymət verən ölkə Prezidenti... Yadıma yalnız xeyrixah adamlar düşür... Mənə kömək etməyən adamları xatırlamıram, hərçənd belələri də olub. Tarix, adətən, belələrin yaddaşından silir. Elə bu sətirləri yazdığım zaman da xeyrixah adamlarla - musiqi mədəniyyətimizə hörmət edən, onu qoruyub saxlamaq istəyən nəşirçilərlə, bu istəyin həyata keçməsinə kömək edən xeyriyyəçilərlə birgə çalışıram. Bu işə nə dərcədə nail olduğumu oxucu özü qiymətləndirə bilər.

Mən işə yalnız onu deyə bilərəm ki, nə bacarmışamsa, etmişəmsə, bu işi davam etdirənlərə Tanrı yar olsun...

Y.Vəliyev

Redaksiyadan: 3-cü sayımızdan etibarən "Musiqi alətlərimiz" başlıqlı yeni rubrika açılır. Bu rubrika altında müəmmədli olaraq musiqi alətlərimiz, onların inkişaf yolu və s. haqqında söhbətləri diqqətinizə çatdıracağıq. Rubrikamız bələdçisi Məcnun müəllim olacaq.